

Голові
докторської спеціалізованої вченої
ради Д 26.236.01 Інституту держави і
права імені В.М. Корецького НАН
України
доктору політичних наук, професору
Кресиній Ірині Олексіївни
(01601, м.Київ, вул.
Трьохсвятительська, 4)

ВІДГУК

Офіційного опонента, доктора філософії зі спеціальності 052 – політологія, викладача кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» Мосори Михайла Андрійовича на кваліфікаційну наукову працю Степаненко Оксани Володимирівни «Протидія сепаратизму як складова державної етнонаціональної політики України», подану до захисту у докторську спеціалізовану вчену раду Д 26.236.01 Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України на здобуття ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01. «Основи національної безпеки держави (політичні науки)»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Поняття «сепаратизму» у ХХІ столітті стало зрозумілим для дослідників на усіх континентах. Сьогодні спостерігаємо процес поширення сепаратизму, збільшення його ваги у політичній дійсності. Цікавим є той факт, що сепаратизм має місце як і в демократичних політичних системах, так і в недемократичному світі. Це змушує дослідників розглядати проблему сепаратизму в контексті етнонаціональної дійсності. Сучасні глобалізаційні тенденції за своєю іманентною суттю вступають у протиріччя з етнічністю, тому сприяють підвищенню напруги у середовищі етнічних спільнот, що стурбовані збереження своєї ідентичності. Іноді, такі аспекти глобалізаційних тенденцій призводять до проявів сепаратизму, як захисної реакції від зовнішнього впливу у сучасному світі. Не остання роль у розвитку сепаратизму в регіонах відводиться

місцевим елітам, які часто використовують сепаратизм як засіб реалізації політичних амбіцій чи задоволення економічних інтересів. Глобалізація, інтеграція, зміни в геополітичному просторі надали нових імпульсів процесу регіоналізації, а отже, ймовірним загрозам проявів регіональних сепаратизмів. З іншого боку, у розвинених демократіях заходу, велика увага приділяється задоволенню прав нацменшин та етнічних груп. У Європейському Союзі це вилилось у концепцію «Європи регіонів», яка передбачає такий політичний розвиток об'єднання, де поступово буде зростати роль окремих регіонів та, натомість, зменшуватись – націй-держав. Імплементация такого бачення сприяє посиленню самоідентифікації регіонів, відродженню їх самобутності у культурі, історії тощо. Потрібно розуміти, що з точки зору національної безпеки, це з одного боку посилює діалог між етнонаціональними групами та регіонами, сприяє їх розвитку тощо, проте з іншого – створює ефективний ґрунт для посилення самоідентифікації регіону, усвідомлення групою себе як чогось окремого та унікального, а в контексті наявності певних груп у регіоні з екстремістськими та терористичними поривами та у поєднанні із кризовим зовнішнім фоном може створити прецедент сепаратизму у регіоні.

Актуальність дисертації О.В.Степаненко для вітчизняної політичної науки полягає у тому, що робота стосується етноконфліктного потенціалу України та Європи у контексті протидії сепаратизму у стратегії національної безпеки. З огляду на те, що Україна проявляє бажання стати частиною спільноти Європейського Союзу, важливим є вивчення досвіду держав Європи у вирішенні проблем етнополітичних конфліктів та безпосередньо сепаратизму. Проблема сепаратизму, на наш погляд, є актуальною у сучасному глобалізованому світі та Україні. Україна є поліетнічною та багатонаціональною державою, що вимагає від влади виваженого підходу до етнонаціональної політики та попередження сепаратизму як загрози національній безпеці. Сьогоднішня повномасштабна війна тільки підкреслює актуальність роботи О.В.Степаненко, а розглянута проблема десепаратизації України посилює прикладне значення отриманих результатів наукових пошуків. Гострою потребою, сьогодні, є консолідації поліетнічного українського суспільства довкола єдиної важливої проблеми сьогодення – протистояння агресору.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації є логічно сформованою та спрямована на досягнення мети та завдань роботи – визначити та обґрунтувати ефективні механізми протидії сепаратизму та його деструктивним наслідкам як складової державної етнонаціональної політики

України в контексті забезпечення національної безпеки держави (с.6-7). Робота складається із трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, де висвітлюється авторський погляд на пропоновану проблематику та основні наукові здобутки дослідниці.

Акцентуємо увагу на переліку використаних джерел, який включає ґрунтовний підбір джерел із відповідної тематики; застосовується міждисциплінарний підхід, що, безумовно, дозволило авторці дослідження поглянути на проблематику сепаратизму як проблему національної безпеки та етнонаціональної політики, оперувати науковим доробком різних наукових шкіл України, Європи та світу (список складає 448 найменувань, з яких 212 – іноземними мовами). Той факт, що близько половини джерел є іноземними, тільки підкреслює широту погляду при науковому пошуку дослідниці за межами української політичної науки. Ґрунтовне опрацювання англomовного наукового простору щодо проблеми сепаратизму як загрози національній безпеці та наслідку неефективної етнонаціональної політики влади є тим елементом у структурі вітчизняного знання про сепаратизм, який дозволить покращити узагальнення наявних досліджень про це явище в українській політичній науці, запозичити європейські підходи до його розуміння та інтегрувати отримані результати у систему знань з національної безпеки України.

У першому розділі авторка здійснила спробу огляду теоретико-методологічних засад дослідження сепаратизму (с.13-71). У підрозділі 1.1. авторка визначає поняття сепаратизму як мультидисциплінарного феномена (с.13-24). У підрозділі 1.2. (с.24-47) дослідниця розглядає проблематику виникнення та еволюції сепаратизму в сучасній політичній науці. Підрозділ 1.3. стосується етнополітичних інструментів протидії сепаратизму (с.47-69).

Авторка зауважує, що сепаратизм є багатогранним явищем, яке «...можна трактувати в історичному, соціальному, філософському, правовому і навіть психологічному аспектах». Таке розуміння сепаратизму є модерним та дозволяє авторці залучати міждисциплінарні зв'язки щоб отримати глибші результати аналізу на стику дисциплін. Однак, авторка піднімає важливу проблему – проблему «нового погляду на це явище», адже в умовах гібридної війни сепаратизм стає засобом «довгострокової політичної технології підризу державності» (с.23-24). Дослідниця дуже слушно зауважує цей аспект новітніх проявів сепаратизму у світі. Показово, що саме Україна стала жертвою таких «технологій», а отже саме розгляд такого типу сепаратизму в Україні дозволить сформулювати ефективні механізми боротьби з цим явищем на рівні

етнонаціональної політики держави.

Цікавим з теоретичної та практичної точки зору є виділення авторкою комплексу проблем, які сприяють виникненню сепаратизму сьогодні. До головних проблем та причин які сприяють виникненню сепаратизму дослідниця відносить: економіко-географічні фактори, етнічні причини, расові фактори, релігійні чинники, демографічні фактори, внутрішньополітичні фактори, зовнішньополітичні чинники, географічні фактори (с.24-25). Проте «найчастіше дослідниками внутрішньополітичних конфліктів аналізується економічний чинник та економічні інтереси акторів як основне джерело сепаратизму» (с.26). Ця теза є важливою, адже у контексті глобалізованого світу сьогодення та вільного ринку у демократичному світі веде дослідницю до розуміння включеності усіх етнонаціональних спільнот у глобальні процеси. Так чи інакше, за допомогою розуміння «економічної вигідності» відокремлення чи поширення завідомо неправдивих міфів в контексті цього (як-от, поширюваний міф про «Донбас як годувальник України») в місцевих політичних елітах та суспільстві можуть прорости сепаратистські лозунги.

Погоджуємось з авторкою і у тому, що «...у найближчому майбутньому у вітчизняних дослідженнях сепаратизм розглядатиметься насамперед з інструменталістської точки зору: як важіль впливу зовнішніх акторів на внутрішню політику держави» (с.47).

Дослідниця пропонує наступні ключові стратегії протидії факту виходу зі складу держави: «необхідно чітко заявити: акт відокремлення є неприйнятним...необхідно вжити заходів, щоб запобігти визнанню або прийняттю сепаратистської території в регіональні та міжнародні організації...слід запобігти широкому визнанню або легітимізації території... необхідно поставити під сумнів законність рішення про відокремлення» (с.64).

У другому розділі авторка розглядає сепаратистські рухи та етнонаціональну політику в Європі (с.72-119). Підрозділ 2.1 стосується політики щодо протидії сепаратизму в державах-членах Європейського Союзу (с.78-85). В контексті цього, авторка розглядає у підрозділі 2.2. найбільш відомі приклади сепаратизму у ЄС – прояви сепаратизму у Сполученому королівстві Великої Британії та Північної Ірландії та Королівстві Іспанія (с.85-98). Найцікавішим в контексті етнонаціональної політики є підрозділ 2.3. – «Вплив розширення ЄС на етнонаціональну політику держав-кандидатів».

Дослідниця виділяє декілька різновидів явищ сепаратизму у Західній Європі: «етнолінгвістичний і національно-державний націоналізм, що набуває

форми економічного та культурного регіоналізму» (прикладом є Каталонія); «культурно-історичний націоналізм, який узяла на озброєння політична еліта, що вимагає державного самовизначення» (Шотландія); «етнокультурний та етнолінгвістичний націоналізм, що набув форми масового руху за державну незалежність» (Країна Басків) (с.76-77). Авторка доходить висновку, що сепаратистські рухи поширені повсюдно у Європі, проте вимоги що висуваються в межах цих рухів є різними та проявляються як у бажанні відокремитись так і отриманні більшої чи меншої автономії (с.77).

Дослідниця висловлює думку, що «...за останнє десятиліття шотландський і каталонський рухи продемонстрували, що вплив ЄС на європейський сепаратизм є багатограним, неоднозначним і парадоксальним. ЄС одночасно дозволяє і розширює можливості регіональної автономії через свою регіоналістську політику, обмежуючи членство в ЄС виключно національними державами» (с.79). Погоджуємось з дослідницею у тому, що концепція «Європи регіонів», яка є популярною сьогодні у політиці органів ЄС щодо розвитку регіонів, відіграє визначальне значення у етнонаціональній політиці ЄС. Однак, відзначимо, що політика «Європи регіонів» впливає двоїсто на розвиток сепаратизму. З одного боку регіони отримують визнання та самостверджуються за рахунок цього механізму, а отже рівень напруги знижується та зменшуються прояви сепаратизму; проте з іншого – етнонаціональні групи у регіонах, за таких обставин, переживають умовне «відродження», підсилюється рівень самоідентифікації, а отже росте розуміння своєї іншості. Зростання самоідентифікації не є зворотнім процесом, та закріплюється за регіональними спільнотами у довготривалій перспективі, а якщо розглянути той факт що політичні процеси не оминають і етапи турбулентності, то цей факт може слугувати зростанню підтримки вимог до відокремлення у «складні часи».

Авторка, в контексті цього, висновує що «...нинішня структура ЄС посиляє змішані сигнали сепаратистськи налаштованим регіонам в Європі: з одного боку, існує низка політичних і економічних стимулів для набуття статусу незалежної держави-члена, а з іншого – його практично неможливо досягти...» (с.85). «Явище сепаратизму типове для Європейського континенту та має свої особливості, зумовлені комплексом чинників (географічних, історичних, культурних, політичних, економічних тощо), і значною мірою залежить від поточного політичного та міжнародного контексту» – зауважує О.В.Степаненко (с.118).

У третьому розділі розглядається протидія сепаратизму в системі

етнонаціональної політики України (с.120-185). Підрозділ 3.1. зосереджується на детермінантах активізації сепаратизму в Україні й пріоритетах державної етнонаціональної політики (с.120-144). У підрозділі 3.2. дослідниця розглядає проблему конструювання проросійського сепаратизму в АР Крим та в окремих регіонах Донецької і Луганської областей (с.144-169). Підрозділ 3.2. стосується сепаратизму як загрози національній безпеці: правові та етнополітичні інструменти десепаратизації (с.169-185).

Дослідниця зауважує, що сьогодні, окремі регіони Закарпатської та Чернівецької областей «...потенційно можуть бути зоною етнонаціональної нестабільності на карті України. Їх територія може стати плацдармом для радикалізації та штучного поширення сепаратистських настроїв, які можуть активізуватися під впливом низки чинників: геополітичного, економічного, політичного тощо» (с.137). Погоджуємось з авторкою у тому сенсі, що запобігання таким негативним явищам є одним з ключових завдань державної етнонаціональної політики та національної безпеки України.

Погоджуємось з дослідницею у тому, що «українофобія в російському, а потім і сепаратистському варіанті, формувалася протягом усієї радянської доби і мала за мету поставити під сумнів саме існування України, перетворити її на т. зв. «failed state» (с.163). Україна у російськомовному просторі завжди представлялась як «неповноцінне» державне утворення, така держава яка нездатна існувати довгий час самостійно. Такі шовіністичні формулювання тільки посилювали сепаратистські настрої.

О.В.Степаненко зауважує, що «активізація сепаратистських настроїв в Україні актуалізує необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази в сфері національної безпеки та етнонаціональних відносин, що має стати частиною комплексу заходів щодо запобігання та протидії загрозам сепаратизму в Україні у майбутньому» (с.175-176). Правове поле України має бути готове до подібних викликів у майбутньому, адже сьогодні кризовий час для держави у контексті повномасштабної війни.

Дослідниця пропонує своє бачення розвитку етнонаціональної політики та підкреслює що «...основною метою етнонаціональної політики України має стати розвиток та консолідація української нації, що включає збереження та розвиток мовної та культурної самобутності української нації, національних меншин та етнічних груп на основі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» (с.179). Саме етнонаціональна політика потребувала реформування а центральна влада ігнорувала необхідність провадження

виваженої стратегії у цій сфері.

Висновки (с.186-191) окреслюють чітко виконання поставленої мети та завдань дисертації. Важливим здобутком дослідниці є його узагальнення досліджуваної проблематики, аналіз великої кількості іноземних джерел проблеми сепаратизму. Дослідниця запропонувала розглянути проблему протидії сепаратизму у контексті етнонаціональної політики України. Підкреслюємо, що отримані дисертантом результати можна використати для вдосконалення нормативно-правової бази України у сфері етнонаціональної політики України.

Результати напрацювань О.В.Степаненко викладені у 5 фахових наукових статтях (в тому числі 1 стаття у зарубіжному науковому фаховому виданні), що вказує на значний рівень опрацювання проблематики, а також 4 публікаціях у тезах та матеріалах наукових конференцій.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У науковій кваліфікаційній праці Степаненко Оксани Володимирівни «Протидія сепаратизму як складова державної етнонаціональної політики України» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Водночас хочеться висловити низку зауважень до дисертаційної роботи О.В.Степаненко:

1. Дослідниця притримується думки про занепад концепції «Європи регіонів» (с.83). Мусимо не погодитись із таким твердженням. Політика ЄС у контексті регіоналізму є послідовна та періодично видозмінюється, однак, попри те, що основні важелі впливу залишаються за націями-державами, регіони проходять незворотній шлях самоствердження. Вважаємо, що це твердження є дискусійним та потребує більшого висвітлення аргументів на користь тези дисертанта.

2. Авторка зауважує про важливість економічного фактору сепаратизму у Каталонії (с.88). Однак мусимо підкреслити двоїстість впливу економічного розвитку Каталонії на ідею сепаратизму в ній. Так, найбільш заможна частина Каталонії – Східне узбережжя (Барселона, Таррагона) значно менше підтримує ідеї відокремлення, на відміну від жителів переважно сільської і фермерської Західної Каталонії. Тобто, загалом вищі показники економічного розвитку нашоухують каталонців на підтримку ідеї відокремлення, однак в середині Каталонії тенденції прямо протилежні.

3. Розглядаючи проблему сепаратизму у Шотландії у контексті політичної дійсності у регіоні (с.97), авторка оминула такий важливий аспект, як вплив

результатів референдуму щодо членства Сполученого Королівства в ЄС 23 червня 2016 року на цю проблему. Шотландці, як відомо, є прихильниками європейської угоди, що продемонстрували навіть результати даного референдуму. Тільки три регіони Сполученого Королівства висловились на користь членства в ЄС: Шотландія, Північна Ірландія та Лондон. Якщо не враховувати столицю, то саме регіони етнічної нестабільності і проявів сепаратизму висловили свою, відмінну від решти держави, думку.

4. Розглядаючи усі причини проявів сепаратизму в Україні, авторка, однак, приділяє малу вагу економічному фактору (с.122). Проте, саме той факт, що усі регіони де мають місце більші чи менші прояви сепаратизму є дотаційними в Україні. Так, скажімо, регіони з проявами сепаратизму Закарпатської області мають одну із найнижчих середніх зарплат в Україні, а Донецька та Луганська області завжди були «дотованими» регіонами з центру. У суспільстві штучно поширювався міф про «Донбас – годувальник України», який не витримував жодної критики експертів.

Водночас вказані зауваження та рекомендації не зменшують роль і значення дисертації для політичної науки України, яка формує позитивне враження глибиною проведеного дослідження, порядку викладу результатів дослідження і логікою його обґрунтування.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки. Отже, дисертаційна робота здобувача О.В. Степаненко «Протидія сепаратизму як складова державної етнонаціональної політики України» відповідає п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01. «Основи національної безпеки держави (політичні науки)».

Офіційний опонент:

викладач кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила», доктор філософії зі спеціальності 052 – політологія

Михайло МОСОРА

Підпис *Олександр Савченко*
ПОСВІДЧУЮ
 Начальник відділу кадрів
 УВО «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»
Савченко Олександр
 13" 11 2023